

УДК 378.124

Г.Чередніченко

О. Зеліковська

Ю. Бондаренко

м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Професійна підготовка майбутнього економіста – педагогічний процес, результатом якого є формування професійної компетентності майбутнього економіста, що є важливою характеристикою діяльності фахівця, його інтегративною якістю, синтезом професійних компетенцій та особистісних професійно важливих якостей. Компоненти професійної компетентності фахівців-економістів включають такі компетенції: операційну, комунікативну, інформаційну, міжкультурну. Міжкультурна компетенція є одним з системоутворюючих чинників професійної компетентності економістів.

Ключові слова: професійна компетентність, міжкультурна компетенція, підготовка економістів у ВНЗ.

Г. Чередниченко

Е. Зеликовская

Ю. Бондаренко

г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация. Профессиональная подготовка будущего экономиста – педагогический процесс, результатом которого является формирование профессиональной компетентности будущего экономиста что представляет

важную характеристику деятельности специалиста, его интегративное качество, синтез профессиональных компетенций и личностных профессионально важных качеств. Компоненты профессиональной компетентности специалистов-экономистов включают такие компетенции: операционную, коммуникативную, информационную, межкультурное. Межкультурная компетенция является одним из системообразующих факторов профессиональной компетентности экономистов.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, межкультурная компетенция, подготовка экономистов в вузе.

G. Cherednichenko

O. Zelikovska

Y. Bondarenko

PECULIARITIES OF TRAINING OF THE STUDENTS MAJORING IN ECONOMICS

Annotation. Professional training of prospective economists is a pedagogical process which results in developing their professional competency. Professional competency of the students majoring in Economics is an important characteristics of their activity, integrative quality which is the synthesis of professional competences and individual professionally-oriented qualities. The components of such competency are: operational, communicative, informative, intercultural. The intercultural competence that is one of system-based factors of prospective economists' professional competency is of utmost importance.

Key words: professional competency, intercultural competence, training of economists in higher educational establishments.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У часи економічних перетворень на шляху до повноцінних ринкових відносин, Україна потребує висококваліфікованих економістів, спроможних працювати як у вітчизняній,

так і в міжнародній економіці. Процеси інтеграції світової спільноти, зокрема в галузі економіки, призводять до змін у вимогах, що висуваються до кваліфікаційної характеристики сучасного економіста. За цих умов особливого значення набувають такі якості випускника вищого навчального закладу, як високий професіоналізм, ініціативність у вирішенні нетрадиційних задач, креативність, здатність до самоосвіти, до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами та кваліфікованої професійної діяльності в іншомовному середовищі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз соціологічної, педагогічної, культурологічної та економічної літератури свідчить про те, що проблема формування професійної компетентності з різних наукових позицій завжди цікавила науковців, але особливої актуальності вона набула останнім часом, у трансформаційний період нашої держави. Досліджувана проблема формування професійної компетентності, окремі її аспекти знайшли висвітлення у наукових дослідженнях багатьох учених, а саме: філософсько-методологічного підходу (В. Андрущенко, Ю. Афанасьєв, В. Бондаренко, Г. Васянович, Д. Джола, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, М. Михальченко, П. Саух, та ін.); вивчення окремих видів професійної компетентності (М. Богатирьова, І. Воробйова, В. Сафонова, В. Топалова – соціокультурної компетенції; О. Вишневська – ділової культури; Р. Гришкова, Н. Ігнатенко, В. Калінін – формування іншомовної соціокультурної компетенції; В. Лівенцова – культури професійного спілкування майбутніх менеджерів; Л. Савенкова – комунікативної компетентності; В. Черевко – комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки); підготовки фахівців у економічному університеті (Л. Волкова – іншомовної комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів фінансово-економічного профілю; Н. Замкова – формування професійних якостей майбутніх менеджерів

зовнішньоекономічної діяльності у процесі вивчення іноземних мов, О. Яцишин – формування мотивації вивчення іноземної мови студентами економічних спеціальностей та ін.).

Однак результати аналізу наукової літератури переконують, що проблема формування професійної компетентності у майбутніх фахівців з економіки недостатньо висвітлена.

Мета статті – розглянути особливості процесу формування професійної компетентності майбутніх економістів та його компонентну структуру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійно компетентною визнається така робота спеціаліста, в якій професійна діяльність здійснюється на достатньо високому рівні, досягаються відчутні результати праці, реалізується особистісний потенціал. При цьому компетентність фахівця визначається співвідношенням у реальній діяльності його професійних знань і вмінь з одного боку, та професійних позицій, психологічних якостей – з іншого. Компетентність розглядається як поєднання психічних якостей, тобто психічного стану, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції. Таким чином, сутність професійної компетентності виражається в ступені зв'язку об'єктивного еталона професійної діяльності, відображеного в нормативних документах, з суб'єктивними можливостями особистості працівника. У межах певного фаху на рівень професійної компетентності суттєво впливають окремі компетенції чи компетентності, володіння якими може визначати конкурентоспроможність сучасного фахівця. Ось чому для дослідження професійної компетентності майбутніх економістів є важливим врахування результатів розробок науковців щодо ключових компетенцій. Процес

розробки цих компетенцій зумовив існування різних їх класифікацій. Розглянемо їх.

Одним з провідних підходів до розуміння професійної компетентності можна назвати концепцію Н. Кузьміної, яка визначила компетентність через систему здібностей, необхідних фахівцю.

С. Молчанов професійну компетентність визначає як обсяг компетенцій, коло повноважень у сфері професійно-педагогічної діяльності. В більш вузькому розумінні професійна компетентність трактується ним як коло питань, у яких суб'єкт володіє знаннями, досвідом, сукупність яких відображає соціально-професійний статус і професійну кваліфікацію, а також деякі особистісні, індивідуальні особливості, що забезпечують можливість реалізації певної професійної діяльності. Отже, автор розглядає компетентність як системне поняття, а компетенцію – як її складову[12].

Т. Браже [44] та Н. Запрудський [8] під професійною компетентністю розуміють системне явище, що включає знання, уміння, навички, професійно значущі якості особистості фахівця, що забезпечують виконання ним власних професійних обов'язків [4]. До того ж, важливими для професійної компетентності є ціннісні орієнтації, мотиви діяльності, інтегровані показники культури (мова, стиль, спілкування, ставлення до себе і своєї діяльності, до суміжних областей знань).

А. Бусигіна розглядає професійну компетентність як цілісну системну якість особистості, структурними елементами якої є професійно-змістовний (базовий компонент, передбачає наявність теоретичних знань у межах фаху, що забезпечує усвідомлення змісту професійної діяльності), професійно-діяльнісний (практичний компонент, включає професійні знання і вміння, випробувані в дії, засвоєні особистістю як найефективніші) та професійно-особистісний компонент, який включає професійно-особистісні якості фахівця як особистості, індивіда та суб'єкта діяльності [5].

В. Введенський пропонує у структурі професійної компетентності п'ять компонентів: комунікативна компетентність – професійно значуща, інтеграційна якість, основними складовими якої є: емоційна стійкість (пов'язана з адаптивністю); екстраверсія (корелює із статусом і ефективним лідерством); здатність конструювати прямий і зворотний зв'язок; мовні уміння; уміння слухати; уміння нагороджувати; делікатність, уміння невимушено вести комунікацію; інформаційна компетентність включає обсяг інформації про себе, про досвід роботи інших колег; регулятивна компетентність припускає наявність умінь управляти власною поведінкою[6].

Деякі науковці називають складники професійної компетентності сферами. Приміром, С. Паніна, спираючись на концептуальні ідеї технологічного підходу, виділяє в професійно-педагогічній компетентності три основні сфери: мотиваційно-теоретичну, практико-прикладну, дослідницько-рефлексивну. Дослідниця детально описує структуру та функції вказаної компетентності [14].

І. Зимня виокремлює три основні групи компетентностей: компетентності, що характеризують особистість, як суб'єкта життєдіяльності; компетентності, що стосуються взаємодії з іншими людьми; компетентності, що відносяться до людської діяльності у всіх її проявах. Як стверджує дослідниця, ці компетенції, відбиваючись у поведінці, діяльності людини, стають його особистісними якостями. Відповідно, вони стають компетентностями, що характеризуються і мотиваційними, і смисловими відношеннями, а також регуляторними складовими, поряд з когнітивними складовими та досвідом [9].

О. Бондарева виділяє такі компоненти професійної компетентності фахівця: мотиваційно-вольовий, функціональний, комунікативний і рефлексивний [3]. Усі перераховані вище компоненти інтегруються у роботі

дослідниці в одне найбільш синтезоване утворення – комунікативно-функціональну компетентність, що є інтегративною якістю особистості фахівця-економіста.

Деякі дослідники, наприклад С. Адам [1], визначають у структурі вказаної компетентності такі компоненти, як теоретико-методологічний, культурологічний, предметний, психолого-педагогічний і технологічний.

О. Айрапетова структурними компонентами професійної підготовки менеджера обрала спрямованість, компетентність, індивідуально-психологічні властивості і здібності [2].

Всі професії відповідно до психологічними вимогами до неї розділені на певні типи і підрозділяються за Є.А.Климовим [10] на такі: «Людина - Природа»; «Людина - Техніка»; «Людина - Знакова система»; «Людина - Художній образ»; «Людина - Людина».

Професія економіста, як відзначають дослідники, відноситься до типу «Людина - Знакова система» та пов'язана з переробкою інформації, її визначають за особливостями предмета праці. Професії програміста, системного адміністратора, економіста, бухгалтера пов'язані з роботою з цифрами, формулами, таблицями. З психологічних вимог до людини професії типу «Людина-Знакова система» виділяють такі: хороша оперативна і механічна пам'ять, здатність до тривалої концентрації уваги на знаковому матеріалі, хороший розподіл уваги, точність сприйняття, уміння бачити, що стоїть за умовними знаками; посидючість, наполегливість, логічне мислення. Всі ці якості необхідно спеціально розвивати у студентів в процесі вивчення різних дисциплін.

Останнім часом відбуваються великі зміни в організації праці на виробництві. Професійна діяльність економіста будується і на основі взаємодій з колегами, організації спільної діяльності, що дає можливість стверджувати про необхідність розвивати у майбутніх економістів уміння і

навички відповідно до класифікації психологічних вимог професій типу «Людина - Людина», які включають у себе: прагнення до спілкування; вміння легко вступати в контакт з незнайомими людьми; доброзичливість, чуйність, витримку, вміння стримувати емоції; здатність аналізувати поведінку оточуючих і свою власну, розуміти наміри і настрої інших людей; здатність розбиратися у взаєминах людей; знання психології людей.

У процесі роботи, аналізуючи комунікативні уміння і навички, ми брали до уваги психологічні вимоги по типу «Людина - Людина» з точки зору як важливості їх формування так і соціальних факторів, адаптації до роботи в колективі, але при цьому враховували вимоги по типу «Людина - Знакова система».

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що згадані структурні компоненти «професійної компетентності», запропоновані дослідниками і педагогічною практикою, далеко не є вичерпними. Відтак стає очевидним, що її структура є динамічним явищем, оскільки еволюція економічного розвитку та ринку праці на кожному етапі вносять свої корективи. Враховуючи результати наукових досліджень щодо структури професійної компетентності ми визначили такі компетенції професійної компетентності фахівців з економіки: *операційну, комунікативну, інформаційну, міжкультурну*. Розглянемо ці компетенції.

Операційна компетенція фахівця з економіки визначає володіння предметною областю економічної діяльності, підготовленість до виконання вузько визначених завдань у професійному колі суб'єкта.

У поняття підготовки спеціаліста економічного профілю у першу чергу входить засвоєння професійних знань, умінь та навичок у предметній області профільної спеціальності.

В Україні вимоги до професійної компетентності фахівця економічного профілю визначено в освітньо-кваліфікаційній характеристиці (ОКХ) та

освітньо-професійній програмі (ОПП), що є стандартами вищої освіти. ОКХ та ОПП є основою для розроблення програм усіх навчальних дисциплін, що викладаються у ВНЗ. У них описано структуру змісту дисциплін, що викладаються у ВНЗ встановлено обсяг навчального матеріалу для засвоєння студентами, визначено засоби діагностики рівня якості освітньо-професійної підготовки фахівця.

ОКХ визначено основні функції, які потрібно буде виконувати у майбутній професійній діяльності студентів економічної спеціальності (бакалавр з менеджменту) [13]:

- Організаційна. Ця роль спрямована на створення умов, необхідних для досягнення цілей організації, а саме створення продуктивної структури організації та забезпечення її співробітників необхідним для роботи.
- Планувальна. Включає розроблення планів поточної діяльності, планування потреби у ресурсах (матеріальних, фінансових, трудових, розроблення проекту бізнес-плану та ін.
- Контрольна. У менеджера повинно бути достатньо знань про поточну ситуацію, щоб точно відслідковувати всі зміни, визначати потенційні загрози для виконання поставлених цілей та виправляти їх. Це передбачає і необхідність контролю за використанням ресурсів, розробкою проектів, реалізацією прийнятих рішень.
- Мотиваційна. Майбутній управлінець повинен підтримувати сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, вміти використовувати ефективні системи мотивації та оплати праці.
- Координаційна. Оперативне регулювання та диспетчеризація діяльності, профілактика конфліктних ситуацій та вирішення конфліктів, регулювання поведінки персоналу в процесі діяльності підприємства.

Поняття інформаційної компетенції розкривається через володіння інформаційними технологіями. Володіння інформацією, її опрацювання і розподіл є ключовими для представника однієї із численних економічних професій. Від того, наскільки вичерпно є інформація у розпорядженні фахівця, від того, наскільки чітко і послідовно він передає її колегам, підлеглим та керівникам, залежить якість прийнятих рішень та ефективність діяльності підприємства або організації.

Тому, наступною складовою ми визначаємо *комунікативну компетенцію*, яка передбачає володіння технологіями усного та письмового спілкування різними мовами, вміння розрізняти різні комунікативні ситуації та вибирати найбільш сприятливі форми взаємодії, а також адекватні середовищу підходи до вирішення комунікативних проблем.

Важливо зазначити, що підготовка спеціалістів економічного профілю *з вільним володінням іноземною мовою є першочерговим пріоритетом*. «В умовах зростання швидкості, кількості, різноспрямованості та полілінгвістичності інформаційних потоків, а також збільшення різноманіття та міри проникнення у життя електронних носіїв, здатність до швидкого і правильного сприйняття та інтерпретації іншомовного змістового контенту і є фундаментальним фактором прийняття правильних управлінських рішень», – вважає Р. Готліб [7, с. 122].

Реформування вищої школи України в контексті Болонського процесу зумовлює необхідність удосконалення й підвищення рівня якості мовної освіти, оскільки без володіння студентом принаймні однією іноземною мовою неможливо забезпечити виконання основних положень Болонської декларації: адаптація до норм і стандартів європейського освітнього простору, мобільність, професійна конкуренція матимуть місце лише за умови знання випускниками університетів іноземної мови та сформованих

навичок комунікативної поведінки у відповідних ситуаціях академічного, професійного та повсякденного спілкування.

В силу того, що в процесі навчання як основні особисті професійно-формуючі фактори виступають мова і культура, тому є підстава вести мову про культурно-мовну підготовку фахівця. Знання іноземної мови і зарубіжної культури для фахівця економічного профілю є невід'ємним компонентом професійної компетентності.

Введення терміну «міжкультурна компетенція» для економічної сфери пояснюється тим, що фахівець в галузі економіки повинен володіти іноземною мовою як засобом комунікації з врахуванням специфіки лінгвокультурної спільності, особливостей конкретних понять в своїй і іншій професійній культурі, уміючи виділити і розмежувати загальне і специфічне.

Під час ділових контактів має місце професійне міжкультурне спілкування. В процесі міжкультурного професійного спілкування здійснюється обмін інформацією, встановлюються контакти. Професійне спілкування у тому числі й іноземною мовою Б. Ломовим є соціопсихологічною взаємодією як мінімум двох суб'єктів, що виконують діяльнісні завдання за допомогою дії на інтелект, погляди, поведінку й емоції один одного [11, с. 124–135].

Сучасна педагогіка постала перед завданням навчання основам міжкультурної компетенції фахівців економічного профілю. Причому такий підхід у навчанні, зокрема, іноземної мови, відзначається необхідним як власне економістами, так і педагогами, і викладачами іноземних мов. Він зумовлений як потребами сучасного ринку до фахівців-економістів, так і сучасними вимогами до якісного педагогічного процесу.

Міжкультурна комунікація є процесом безпосередньої професійної взаємодії ділових культур, яка здійснюється в рамках національних стереотипів мислення і поведінки, що не збігаються Співвідносити мовні

засоби з нормами мовної поведінки неможливо без знань про реалії країни мови, що вивчається. Щоб досягти розуміння в міжкультурному спілкуванні, фахівець повинен володіти знанням не тільки професійної картини світу, але і уміти встановлювати контакт, орієнтуватися на національно-специфічні риси свого партнера, співпереживати і розуміти співбесідника як представника певної соціальної групи. Таким чином, у процесі міжкультурного спілкування фахівця-економіста виникає проблема розуміння, яка може розглядатися як на лінгвістичному так і на соціокультурному рівні в контексті сприйняття партнера по комунікації.

Багато авторів до структури професійної компетентності включають певний перелік професійно важливих якостей фахівця (С. Дю , Н. Карпова) та умінь (С. Дю , О. Ковальов, Б. Пономаренко). Так, наприклад, фахівцям професій типу «людина–людина», на думку цих учених, повинно бути притаманне наступне: 1) уміння керувати, вчити, виховувати; 2) уміння слухати і вислуховувати; 3) широкий світогляд; 4) мовленнєва (комунікативна) культура; 5) спостережливність; 6) проектувальний підхід до людини, який базується на впевненості, що людина завжди може стати кращою; 7) здатність до співчуття; 8) уміння вирішувати нестандартні ситуації; 9) висока ступінь саморегуляції.

Висновки. Аналіз теоретичних посилань, зроблений у даній статті, дає змогу визначити сутність професійної компетентності майбутніх фахівців з економіки. Ми вважаємо, професійна компетентність майбутніх фахівців з економіки – це важлива характеристика діяльності фахівця, його інтегративна якість, що є синтезом професійних компетенцій та особистісних професійно важливих якостей. Результати проведеного нами аналізу психолого-педагогічної та фахової літератури показують, що структура професійної компетентності фахівця з економіки повинна обов'язково включати як компонент міжкультурна компетенція. Ця компетенція є одним

з системоутворювальних чинників професійної компетентності економістів. На нашу думку, ця компетенція забезпечує належний рівень їх конкурентоспроможності.

Подальше дослідження окресленої проблеми має охоплювати питання підготовки та перепідготовки викладачів гуманітарних спеціальностей для формування міжкультурної компетенції студентів економічних спеціальностей.

Література:

1. Адам С. Использование результатов обучения // Болонский процесс: середина пути / С. Адам; под науч. ред. В. И. Байденко.– М. : Исследоват. центр проблем кач-ва подгот. спец-ов, 2005. – С. 100–139.

2. Айрапетова Е. Ю. Компоненты профессиональной подготовки менеджера в вузе [Электронный ресурс] / Е. Ю. Айрапетова. – Режим доступа : <http://www.ncstu.ru/content/docs/pdf/conf/past/2005/pps/15/26.pdf>

3. Бондарева Е. В. Профессиональная компетентность специалиста в условиях становления информационного общества / Е. В. Бондарева // Вестник Волгоградского гос. ун-та. – 2003. – № 6. – С. 44–48. – (Серия 6 : «Университетское образование»).

4. Браже Т. Г. Развитие чувства нового [Электронный ресурс] / Т. Г. Браже, Ю. Н. Кулюткин. – Режим доступа : www.pomorsu.ru/avpu/proect/sbornik2004/395.htm.

5. Бусыгина А. Л. Профессор – профессия: теория проектирования содержания образования преподавателя вуза / А. Л. Бусыгина. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Самара : Изд. СамСПУ, 2003. – 198 с.

6. Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В. Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.

7. Готлиб Р. А. Социальная востребованность знания иностранного языка / Р. А. Готлиб // Социол. исслед. – 2009. – № 2. – С. 122–127.
8. Запрудский Н. И. Современные школьные технологии : пособие для учителей / Н. И. Запрудский. – Минск : Сэр-Вит, 2003. – 288 с.
9. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М. : Исследоват. центр проблем качества подгот. специалистов, 2004. – 41 с.
10. Климов Е. А. Человек и профессия / Е. А. Климов. – Л.: ЛГУ, 1980. – 120 с.
11. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи/ Б. Ф. Ломов – М., 1984.
12. Молчанов С. Г. Теория и практика аттестации педагогических и руководящих работников образовательных учреждений / С. Г. Молчанов. – Челябинск : Челябин. гос. у-т, 1998. – 255 с.
13. Освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма підготовки бакалавра з напрямку підготовки 0502 «Менеджмент». – Київ, 2001.
14. Панина С. А. Становление профессиональной компетентности у будущих учителей иностранных языков [Электронный ресурс] / С. А. Панина. – Режим доступа : // borytko.nm.ru/papers/subject5_2/panina.htm.
15. Петрова А. Структурні компоненти професійної компетентності менеджера зовнішньоекономічної діяльності / А. Петрова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – № 4. – С. 51–59.